

ՀՀ-ՈՒՄ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԱՐԿԵՐԻ ՊԱՅԱՆՋԱՐԿԻ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ՆՊԱՏԱԿՈՎ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԲԱՆԿԻ ԿՈՂՄԻՑ ԱՆՑԿԱՑՎԱԾ ՀԱՐՑՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԻ ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Կենտրոնական բանկ, Վիճակագրության վարչություն

1. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԴՐՈՒՅԹՆԵՐ

Համաձայն ԱՎԾ տվյալների՝ 2004թ. գյուղատնտեսության ճյուղի տեսակարար կշիռը ՀՆԱ-ում կազմել է 21.3%: Մինչդեռ 2004թ. հունիսի վերջի դրությամբ ՀՀ առևտրային բանկերի կողմից գյուղատնտեսությանը տրամադրված վարկերը կազմել են տնտեսության բոլոր ճյուղերին տրամադրված միջոցների ընդամենը 12.7%-ը:

Նման իրավիճակի ձևավորումն ունի մի քանի պատճառներ, որոնցից հիմնականներն են՝

- Գյուղատնտեսական արտադրության խիստ բարձր ռիսկայնությունը՝ կապված բնակլիմայական պայմանների անորոշության հետ:
- Բանկերի համար ընդունելի գրավի առարկաների բացակայությունը: Մասնավորապես՝ բանկերի կողմից որպես գրավ հիմնականում ընդունվում են ավտոմեքենաները, գյուղացիական տեխնիկան, ոսկյա իրերն ու զարդերը, երևանում գտնվող բնակարանները: Որոշ դեպքերում որպես գրավ կարող է ընդունվել նաև տան գույքը, իսկ շատ հազվադեպ՝ հողատարածքները, գյուղական վայրերում գտնվող տներն ու խոշոր եղջերավոր անասունները:
- Գյուղացիական տնտեսությունների՝ տարածքային առումով հեռու գտնվելը բանկերի մասնաճյուղերից, որի պատճառով գյուղատնտեսական վարկավորմամբ զբաղվում են հիմնականում ՀՀ մարզերում մասնաճյուղերի լայն ցանց ունեցող բանկերը:

Գյուղատնտեսական վարկերի ծավալների ընդլայնմանն ուղղված միջոցառումների մշակման համար անհրաժեշտ է նախառաջ գնահատել այդ վարկերի իրական պահանջարկը: Այդ նպատակով ՀՀ ԿԲ վիճակագրության վարչության կողմից 2005թ. հուլիս-օգոստոսին հանրապետության տարբեր մարզերի գյուղացիական տնտեսություններում իրականացվել է հարցում, որի տվյալների հիման վրա փորձ է արվել գնահատել գյուղատնտեսական վարկերի իրական պահանջարկի ծավալները:

Հարցումը նաև նպատակ է ունեցել բացահայտելու գյուղատնտեսական վարկավորման ոլորտում առկա խոչընդոտները, վարկերի մի շարք չափանիշների հարցում գյուղացիական տնտեսությունների նախընտրությունները: Այդպիսի չափանիշներից են՝ վարկի տրամադրման արժույթը, ժամկետայնությունը, առավելագույն տոկոսադրույքը և այլն:

2. ՀԱՐՑՄԱՆ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՓՈԽԵՐԸ

2.1. Հարցման շրջանակներում ուսումնասիրված գյուղացիական տնտեսությունների ընտրության սկզբունքները

Գյուղացիական տնտեսությունների ընտրանքը կատարվել է հետևյալ սկզբունքներով և հաջորդականությամբ: Նախ, որոշվել է հետազոտության օբյեկտների ընտրանքում ընդգրկվելիք ընտանիքների քանակը, որը հնարավորինս պետք է ապահովի հետազոտության ներկայացուցչականությունը: Այնուհետև իրականացվել է ՀՀ մարզերի ընտրությունը, որից հետո գյուղացիական տնտեսությունները բաշխվել են ըստ ընտրված մարզերի:

Ընտրանքի նախնական չափը որոշելու համար անհրաժեշտ է ունենալ գլխավոր համակցության օբյեկտների ընդհանուր քանակը և ուսումնասիրվող ցուցանիշի ստանդարտ շեղումը գլխավոր համակցությունում: Հարկ է նշել, որ ՀՀ-ում գյուղացիական տնտեսությունների ընդհանուր քանակը հայտնի է¹, սակայն սույն հետազոտության շրջանակներում ուսումնասիրվող ցուցանիշների ստանդարտ շեղումները՝ ոչ (մինչև հարցման իրականացումը), քանի որ նման հարցում իրականացվել է առաջին անգամ: Հարցման համար ընտրանքը ձևավորվել է այնպես, որ դրանում գյուղացիական տնտեսությունները բավարար

¹ Գյուղացիական տնտեսությունների ընդհանուր քանակի վերաբերյալ (338027) տեղեկատվությունը տրամադրվել է Ազգային վիճակագրական ծառայության կողմից (2004թ.):

ներկայացուցչություն ունենալ (աղյուսակ 1): Հաշվի առնելով տնտեսություններում գյուղատնտեսական վարկերի նկատմամբ պահանջարկի անհավասարաչափ բաշխումը՝ ընտրանքը ձևավորելիս կատարվել է ենթադրություն, որ գլխավոր համակցության համապատասխան ցուցանիշի (վարկի պահանջարկ) վարկացիայի գործակիցը կլինի բավականին բարձր՝ 60%: Ընտրանքի մեծությունը հաշվարկվել է՝ կիրառելով մաթվիճակագրության մեջ հայտնի հետևյալ բանաձևը.

$$n = \frac{Nv^2t^2}{(N-1)\Delta_x^2 + v^2t^2} \quad (1)$$

որտեղ՝

v – g գլխավոր համակցության ուսումնասիրվող ցուցանիշի վարկացիայի գործակիցն է, %;

t – g ընտրված է չափանիշի մեծությունը,

Δ_x – g գլխավոր համակցության ուսումնասիրվող ցուցանիշի սխալի հարաբերական մեծությունը (սխալի մեծությունը հարաբերած գլխավոր համակցության միջինին), %:

Այսպիսով, կիրառելով վերոհիշյալ բանաձևը՝ որոշվել է ընտրանքի ընդհանուր նախնական չափն այնպես, որ ընտրանքի և գլխավոր համակցության ուսումնասիրվող ցուցանիշների միջև սխալը 95% հավանականությամբ չգերազանցի 3-4% սահմանը: Կիրառելով բանաձև (1)-ը՝ ընտրանքի անհրաժեշտ չափը ստացվել է շուրջ 600 գյուղացիական տնտեսություն: Հարցմանը մասնակցել է 635 գյուղացիական տնտեսություն:

Ներկայացուցչականությունն ապահովող ընտրանքի չափը որոշելուց հետո իրականացվել է համապատասխան մարզերի ընտրությունը: Ընտրանքի ձևավորումը կատարվել է այնպես, որ հնարավորինս ապահովվեն գլխավոր համակցության (գյուղացիական տնտեսությունների) տեղաբաշխման համամասնությունները: Այս սկզբունքով ըստ բնակավայրերի ընտրանքը ձևավորելուց հետո, հարցվողների ընտրությունն իրականացվել է պատահական ձևով:

Հարցմանը մասնակցած 635 գյուղացիական տնտեսություններն ըստ հանրապետության ընտրված մարզերի ներկայացված են աղյուսակ 1-ում:

Աղյուսակ 1. Ընտրանքի բաշխումն ըստ ՀՀ մարզերի

Մարզ	Հարցվողների քանակ	Հարցվողների տեսակարար կշիռ	Գյուղացիական տնտեսությունների տեսակարար կշիռը ընդհանուրի մեջ
Արագածոտն	92	12.5%	11.0%
Արարատ	74	11.7%	15.7%
Արմավիր	40	11.3%	14.9%
Գեղարքունիք	85	13.4%	15.2%
Լոռի	67	10.6%	9.6%
Կոտայք	78	12.3%	11.1%
Շիրակ	86	10.5%	8.3%
Սյունիք	36	5.7%	3.8%
Վայոց ձոր	26	4.1%	3.8%
Տավուշ	51	8.0%	6.5%
Ընդամենը	635	100.0%	100.0%

Այսպիսով, յուրաքանչյուր մարզից ընտրանքում ընդգրկվող գյուղերի քանակը հաշվարկվելուց հետո որոշվել է այն գյուղերի ցանկը, որոնք պետք է մասնակցեն հարցմանը: Այդ գյուղերի ցանկը որոշելու համար օգտագործվել է գյուղերի բնակչության ցուցանիշը, և ընտրվել են թվով ամենաշատ բնակչություն ունեցող գյուղերը: Գյուղերի ընտրությունը կատարելուց հետո, պահպանելով «մարզի յուրաքանչյուր գյուղում միջինը 8 գյուղացիական տնտեսություն» սկզբունքը, իրականացվել է յուրաքանչյուր մարզում հետազոտվող գյուղացիական տնտեսությունների տեղաբաշխումը ըստ ընտրված գյուղերի՝ հաշվի առնելով տվյալ գյուղի բնակչության թվաքանակը:

2.2. Հարցման իրականացման մեթոդաբանությունը

Հարցման հիմնական նպատակը ՀՀ-ում գյուղատնտեսական վարկերի իրական պահանջարկի մեծության գնահատումն է: Քանի որ այս աշխատանքի նպատակը վարկերի իրական պահանջարկի գնահատումն է, ուստի արդյունքների ամփոփման ժամանակ անհրաժեշտ է ոչ միայն հաշվի առնել հարցվողների կողմից վարկի ցանկալի ծավալի վերաբերյալ հարցին տրված պատասխանները, այլ նաև վարկա-

ռուի վարկարժանությունը, ինչպես նաև վարկի ստացման համար անհրաժեշտ գրավի առկայությունը (բանկերի կողմից ընդունելի գրավի):

Հարկ է նշել, որ վարկի իրական պահանջարկն առավել իրատեսական գնահատելու նպատակով ԿԲ վիճակագրության վարչության և Հայգյուղփոխբանկի ղեկավար վարկային մասնագետների միջև կազմակերպվել են համդիպումներ, որի ընթացքում փոխհամաձայնեցված մոտեցումները հաշվի են առնվել վարկի պահանջարկը գնահատելիս:

Այսպիսով, գյուղացիական տնտեսության վարկարժանության գնահատման նպատակով հարցաթերթիկում ներառվել են գյուղացիական տնտեսության եկամուտների և ծախսերի վերաբերյալ հարցեր (կանխիկ հոսքերի գնահատման նպատակով), որոնց միջոցով էլ փորձ է արվել գնահատել յուրաքանչյուր տնտեսության գործունեության շահութաբերության մակարդակը: Հնարավորության դեպքում գնահատվել են ընթացիկ տարվա ֆինանսական արդյունքները, սակայն այն դեպքերում, երբ գյուղատնտեսական արտադրանքը դեռևս չէր ստացվել, և բերքի ծավալները կամ դրա իրացման գները բավարար ճշգրտությամբ հնարավոր չէր գնահատել, գնահատվել են նախորդ տարվա ֆինանսական արդյունքները: Նշենք նաև, որ հասույթի գնահատման ժամանակ հաշվի են առնվել միայն արտադրանքի իրացումից ստացված միջոցները: Դա նշանակում է, որ արտադրանքի այն մասը, որն ուղղվել է անձնական սպառմանը կամ էլ կուտակմանը, չի ներառվել հասույթի հաշվարկներում, քանի որ իրացված հասույթն է վարկի մարման համար ապահովում անհրաժեշտ դրամական միջոցներ:

Հաշվի առնելով բանկերի պրակտիկան՝ որպես շահութաբերության նվազագույն սահման է ընդունվել 40%-ը, այսինքն՝ գյուղատնտեսական վարկերի իրական պահանջարկի մեծության գնահատման ժամանակ իրատեսական է համարվել միայն այն գյուղացիական տնտեսությունների կողմից ներկայացված վարկային պահանջարկը, որոնց գյուղատնտեսական գործունեության շահութաբերությունը մեծ է կամ հավասար 40%-ի:

Կախված վարկի ցանկալի ժամկետայնությունից՝ դրանք բաժանվել են երկու խմբի՝

1. վարկեր, որոնց ժամկետայնությունը չի գերազանցում 2 տարին,
2. վարկեր, որոնց ժամկետայնությունը 2 տարուց ավելի է:

Նման տարանջատման պատճառն այն է, որ հարցաթերթիկների արդյունքների ամփոփման, ինչպես նաև այս ոլորտի փորձագետների հետ իրականացված քննարկումների արդյունքում պարզ դարձավ, որ 2 տարին չգերազանցող վարկերը հիմնականում նախատեսված են գյուղացիական տնտեսությունների ընթացիկ ծախսերը ֆինանսավորելու, իսկ ավել ժամկետայնությամբ վարկերը՝ հիմնականում ընդլայնված վերարտադրության համար (գոմի շինարարություն, նոր հողատարածքների մշակում): Նշված ժամկետայնություններից յուրաքանչյուրի համար վարկերի պահանջարկը գնահատվել է առանձին-առանձին, և, բացի այդ, տարբեր մոտեցումներ են կիրառվել տրամադրվելիք վարկի առավելագույն մեծության սահմանման ժամանակ:

Այսպես՝ 2 տարի և պակաս ժամկետայնությամբ վարկերի համար, նույնիսկ եթե տնտեսությունն ունի շահութաբերության բավարար մակարդակ, որպես վարկի իրական պահանջարկի մեծություն վերցվել է ոչ թե հարցվողի կողմից ներկայացված մեծությունը, այլ այդ մեծության և ընթացիկ (կամ նախորդ) տարվա արդյունքում ստացված հասույթի մեծություններից նվազագույնը: Այստեղ այն ենթադրությունն է կատարվել, որ մինչև 2 տարի ժամկետայնությամբ վարկեր տրամադրվում են գյուղացիական տնտեսությունների ընթացիկ ծախսերը ֆինանսավորելու համար, այսինքն՝ պարզ վերարտադրություն ապահովելու համար: Մինչդեռ, 2 տարուց ավելի ժամկետայնությամբ վարկերի համար որպես տրամադրվելիք վարկի առավելագույն գումար է ընդունվել ընթացիկ (կամ նախորդ) տարվա ընթացքում գյուղացիական տնտեսության կողմից ստացված շահույթի և վարկի տրամադրման տարիների քանակի արտադրյալի մեծությունը: Այստեղ կատարվել է այն ենթադրությունը, որ 2 տարուց ավելի ժամկետայնությամբ վարկեր տրամադրվում են հիմնականում նոր տնտեսությունների հիմնադրման (օրինակ՝ լրացուցիչ հողատարածքում նոր ծառեր տնկելու, խաղողի այգի հիմնելու կամ անասնազոմ կառուցելու համար), այսինքն՝ ընդլայնված վերարտադրության համար: Բնականաբար, նոր տնտեսության կողմից վարկի մարում դեռ մի քանի տարի չի կարող իրականացվել, քանի որ հասույթը բացակայում է: Այդ պատճառով, մինչև նոր տնտեսությունում հասույթների առաջացումը, վարկը պետք է մարվի հիմն տնտեսության շահույթի հաշվին: Հարկ է նշել, որ նման ենթադրությունները ձևավորվել են գյուղացիական տնտեսությունների հետ կատարված քննարկումների հիման վրա:

Ներկայումս ՀՀ առևտրային բանկերը որպես գյուղատնտեսական վարկերի ապահովման միջոց հիմնականում վերցնում են ավտոմեքենաներ և գյուղտեխնիկա: Հաշվի առնելով վերոնշյալ հանգամանքը՝ հաշվարկվել է վարկերի իրական պահանջարկը սահմանափակող մեկ այլ գնահատական ևս, որտեղ վարկի տրամադրման պարտադիր նախապայմաններին ավելացել է ավտոմեքենայի կամ գյուղտեխնի-

կայի առկայությունը: Այս տեղեկատվությունն առկա է լրացված հարցաթերթիկներում: Գրավադրվող ավտոմեքենայի կամ գյուղտեխնիկայի շուկայական արժեքի վերաբերյալ տեղեկատվության բացակայության պայմաններում, փորձագիտական գնահատականների հիման վրա որպես դրանց միջին գին է ընդունվել 2 մլն ՀՀ դրամը: Նշենք սակայն, որ գյուղացիական տնտեսությունների գերակշիռ մասը պատրաստակամություն էր հայտնում վարկավորման դեպքում գրավադրել ինչպես իրենց հողատարածքները, այնպես էլ առանձնատները:

Տվյալների ամփոփման ընթացքում պարզ դարձավ, որ վարկերի իրական պահանջարկի թվային շարքերն ունեն ոչ թե նորմալ, այլ լոգարիթմական նորմալ բաշխում: Այդ իսկ պատճառով, թվային շարքերը նախ և առաջ լոգարիթմվել են, հաշվարկվել են դրանց միջին ցուցանիշները, այնուհետև հետ են բերվել բացարձակ միավորների: Նման մեթոդաբանությամբ ստացվել են գյուղատնտեսական վարկավորման ծավալները ողջ հանրապետության համար, իսկ այնուհետև, համախառն գյուղատնտեսական արտադրանքի ծավալում յուրաքանչյուր մարզի տեսակարար կշիռների համաձայն, իրականացվել է ստացված ցուցանիշի բաշխում ըստ ՀՀ մարզերի:

Բացի այդ, հարցումների ընթացքում հնարավորության դեպքում գյուղապետերից կամ գյուղապետարանների ներկայացուցիչներից ստացվել են տվյալներ գյուղում բնակվող տնային տնտեսությունների քանակի պաշտոնական և փաստացի ցուցանիշների վերաբերյալ: Հետագայում իրականացվել է տվյալ տեղեկատվության ամփոփում մարզային մակարդակով, և ստացված ցուցանիշների հիման վրա էլ իրականացվել են ըստ մարզերի գյուղացիական տնտեսությունների թվաքանակի բաշխվածության վերաբերյալ պաշտոնական ցուցանիշների ճշգրտումներ:

2.3. Հետազոտության հարցաթերթիկների կառուցվածքը և լրացման առանձնահատկությունները

Հետազոտությունն իրականացվել է նախապես մշակված հարցաթերթիկի օգնությամբ, որը բաղկացած է երկու հիմնական մասից. առաջին մասի հիմնական նպատակն է գնահատել գյուղացիական տնտեսության ֆինանսական արդյունքները, որի հիման վրա էլ որոշվել է վարկերի իրական պահանջարկը, իսկ երկրորդ մասում ամփոփվել են վարկավորման գործընթացի վերաբերյալ գյուղացիական տնտեսությունների կարծիքները:

Այսպես՝ առաջին հատվածում, գյուղացիական տնտեսության վերաբերյալ մի քանի ընդհանուր տեղեկությունների հետ միասին (ընտանիքի անդամների քանակը, առկա գյուղտեխնիկան և հողատարածքի ընդհանուր մեծությունը), մանրամասն տեղեկատվություն է ներկայացվում գյուղացիական տնտեսության կողմից արտադրվող գյուղմթերքի յուրաքանչյուր տեսակի վերաբերյալ: Մասնավորապես՝ լրացվում են տվյալներ յուրաքանչյուր գյուղմթերքի արտադրությանը հատկացված հողատարածքի մեծության (անասնապահության դեպքում՝ անասունների գլխաքանակի), բերքատվության (մթերատվության), արտադրության ծավալի, իրացման ծավալի, կատարված ընդհանուր ծախսերի մեծության, ինչպես նաև գյուղմթերքի օգտագործման ուղղությունների (ամձնական սպառում, կուտակում և իրացում) վերաբերյալ:

Հարցաթերթիկի երկրորդ մասում ներառված են հարցեր գյուղացիական տնտեսության կողմից արդեն ստացված վարկերի, վարկավորման գործընթացում առկա խոչընդոտների, ինչպես նաև տնտեսությանն անհրաժեշտ վարկային միջոցների մի շարք չափանիշների (ծավալը, ժամկետայնությունը, առավելագույն ընդունելի տոկոսադրույքը, առաջարկվող գրավը, ցանկալի արժույթը, ինչպես նաև վարկի օգտագործման ուղղությունները) վերաբերյալ:

Հարցաթերթիկը լրացվել է հարցազրուցավարի կողմից՝ գյուղացիների հետ անցկացված հարցազրույցի ընթացքում: Վիճակագրության վարչության աշխատակիցների կողմից հարցազրուցավարներին նախապես տրվել են հարցաթերթիկի լրացման սկզբունքների վերաբերյալ անհրաժեշտ հրահանգներ: Բացի այդ, հարցման ընթացքում յուրաքանչյուր շաբաթ կազմակերպվել են հանդիպումներ և քննարկվել հարցաթերթիկի լրացման ժամանակ ծագած խնդիրները և վերջիններիս լուծման ուղիները:

Մինչև հարցումների անցկացումը համապատասխան հարցաթերթիկները փորձարկվել են մի շարք գյուղերում: Փորձնական հարցման արդյունքում ի հայտ են բերվել հարցաթերթիկների որոշ թերություններ՝ մասնավորապես կապված մի քանի հարցերի ներկայացման ձևի, հնարավոր պատասխանների ձևակերպման, հարցաթերթիկի ձևաչափի հետ: Նշված բոլոր թերությունները հնարավորինս շտկվել են և հարցաթերթիկներում կատարվել են համապատասխան փոփոխություններ: Հարցաթերթիկների փորձարկումից հետո իրականացվել է նաև ստացված տեղեկատվության ամփոփում և նախնական վերլուծություն, որի ընթացքում բացահայտվել են այն հարցերը, որոնք առավել կարևորվում են ամփոփման տեսանկյունից:

3. ՀԱՐՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ

Հարցման ընթացքում ստացված տվյալների ամփոփման արդյունքում գյուղատնտեսական վարկերի պահանջարկի միանշանակ գնահատական չի ստացվել: Գնահատվել են վարկի պահանջարկի մի քանի այլընտրանքային ցուցանիշներ, որոնք միմյանցից տարբերվում են վարկի ապահովվածության աստիճանով: Բացի այդ, յուրաքանչյուր դեպքում առանձին հաշվարկվել են 2 տարի և պակաս ժամկետայնությամբ և 2 տարուց ավելի ժամկետայնությամբ վարկերի պահանջարկները:

Աղյուսակ 2-ում ներկայացված գյուղատնտեսական վարկերի պահանջարկը ստացվել է առավել մեղմ մոտեցման կիրառման արդյունքում, այսինքն՝ այստեղ արտացոլվել է գյուղացիական տնտեսությունների կողմից ներկայացված պահանջարկը՝ առանց հիմնավորման: Այս դեպքում պարզապես ամփոփվել են հարցվողների կողմից գյուղատնտեսական վարկավորման ցանկալի ծավալի վերաբերյալ հարցին տրված պատասխանների արդյունքները՝ առանց հաշվի առնելու գյուղացիական տնտեսությունների շահութաբերությունը և գրավի առկայությունը:

Ինչպես երևում է աղյուսակից, գյուղատնտեսական վարկերի պահանջարկը բավականին մեծ է՝ շուրջ 210 մլրդ ՀՀ դրամ, որից շուրջ 60 մլրդ-ն կազմում են կարճաժամկետ վարկերը:

Մինչդեռ 2005թ. օգոստոսի վերջի դրությամբ ՀՀ առևտրային բանկերի կողմից տրամադրված գյուղատնտեսական վարկերի ընդհանուր ծավալը կազմել է շուրջ 11.6 մլրդ դրամ: Դա նշանակում է, որ այս ձևով գնահատված վարկերի պահանջարկի դեպքում ներկայումս բավարարված է վարկերի ընդհանուր պահանջարկի շուրջ 5%-ը, իսկ կարճաժամկետ վարկերի՝ շուրջ 20%-ը:

Աղյուսակ 2. Գյուղատնտեսական վարկերի պահանջարկը՝ ըստ գյուղացիական տնտեսությունների ներկայացրած պահանջարկի (մեղմ մոտեցում)

մլն ՀՀ դրամ

Մարզ	2 տարի և պակաս	2 տարի և ավելի	Ընդամենը
Արագածոտն	4374	11591	15964
Արարատ	7535	19968	27503
Արմավիր	8733	23143	31876
Գեղարքունիք	8531	22607	31138
Լոռի	6337	16793	23130
Կոտայք	5326	14115	19442
Շիրակ	5803	15378	21180
Սյունիք	5687	15072	20759
Վայոց ձոր	2656	7039	9695
Տավուշ	3392	8989	12382
Ընդամենը	58374	154695	213069

Աղյուսակ 3-ում ներկայացված են գյուղատնտեսական վարկերի պահանջարկի ավելի իրատեսական գնահատված ցուցանիշներ: Այսինքն՝ այստեղ որպես վարկերի բավարարման նախապայման է ընդունված ընթացիկ (կամ նախորդ) տարվա ֆինանսական արդյունքներով առնվազն 40% շահութաբերության ապահովումը: Բացի այդ, սահմանված են վարկերի բավարարման առավելագույն սահմաններ. 2 տարի և պակաս ժամկետայնությամբ վարկերի համար ընթացիկ (կամ նախորդ) տարում ստացված հասույթի, իսկ 2 տարուց ավելի ժամկետայնությամբ վարկերի համար՝ ընթացիկ (կամ նախորդ) տարվա ընթացքում ստացված շահույթի և վարկի տրամադրման տարիների քանակի արտադրյալի մեծության չափով:

Այսպիսի մոտեցման դեպքում վարկերի ընդհանուր պահանջարկը, նախորդ մոտեցման համեմատ, կրճատվում է շուրջ 3 անգամ՝ հասնելով 70 մլրդ ՀՀ դրամի, որից 25 մլրդ-ն կազմում է կարճաժամկետ վարկերի պահանջարկը:

Գյուղատնտեսական վարկերի առկա ծավալների համեմատությունից պարզվում է, որ ներկայումս բավարարված է վարկերի ընդհանուր պահանջարկի շուրջ 17%-ը, իսկ կարճաժամկետ վարկերի՝ շուրջ 46%-ը:

Աղյուսակ 3. Գյուղատնտեսական վարկերի պահանջարկը՝ հաշվի առնելով տնտեսությունների եկամտաբերության մակարդակը (միջին խստության մոտեցում)

մլն ՀՀ դրամ

Մարզ	2 տարի և պակաս	2 տարի և ավելի	Ընդամենը
Արագածոտն	1884	3357	5241
Արարատ	3246	5784	9030
Արմավիր	3762	6704	10466
Գեղարքունիք	3675	6549	10223
Լոռի	2730	4864	7594
Կոտայք	2294	4089	6383
Շիրակ	2500	4454	6954
Սյունիք	2450	4366	6816
Վայոց ձոր	1144	2039	3183
Տավուշ	1461	2604	4065
Ընդամենը	25145	44809	69955

Աղյուսակ 4-ում ներկայացված տվյալների ստացման ժամանակ ներդրվել է վարկերի պահանջարկի բավարարման ևս մեկ լրացուցիչ նախապայման՝ որպես գրավ ավտոմեքենայի կամ գյուղտեխնիկայի առկայությունը: Այսինքն՝ այս դեպքում ամփոփվել է միայն այն գյուղացիական տնտեսությունների կողմից ներկայացված գյուղատնտեսական վարկերի պահանջարկը, որոնք բավարարում են նախորդ աղյուսակում ներկայացված վարկերի պայմաններին և ունեն նաև ավտոմեքենա կամ գյուղտեխնիկա: Ընդ որում, գյուղացիական տնտեսությունների հետ իրականացված քննարկումների արդյունքների հիման վրա անշարժ գույքի յուրաքանչյուր միավորի դիմաց տրամադրվող վարկի առավելագույն գումարը ընդունվել է 2 մլն ՀՀ դրամ:

Այսպիսի մոտեցման դեպքում վարկերի ընդհանուր իրական պահանջարկը կրճատվում է ավելի քան կրկնակի՝ հասնելով 32 մլրդ ՀՀ դրամի, իսկ կարճաժամկետ վարկերինը՝ 11 մլրդ-ի: Փաստորեն, այս մեթոդով հաշվարկված կարճաժամկետ գյուղատնտեսական վարկերի պահանջարկը ներկայումս ամբողջովին բավարարված է առևտրային բանկերի կողմից: Դա նշանակում է, որ վարկավորման նմանատիպ պայմանների պահպանման դեպքում գյուղատնտեսական վարկերի ծավալների ավելացում գրեթե հնարավոր չէ: Այսինքն՝ ներկայումս գոյություն ունի գյուղատնտեսական վարկերի ծավալի ավելացման երկու հիմնական ճանապարհ՝

- տրամադրվող վարկերի ժամկետայնության ավելացում,
- որպես գրավ ընդունվող առարկաների անվանացանկի ընդլայնում:

Աղյուսակ 4. Գյուղատնտեսական վարկերի պահանջարկը՝ հաշվի առնելով տնտեսությունների եկամտաբերության մակարդակը և գրավի առկայությունը (խիստ մոտեցում)

մլն ՀՀ դրամ

Մարզ	2 տարի և պակաս	2 տարի և ավելի	Ընդամենը
Արագածոտն	811	1565	2376
Արարատ	1397	2697	4094
Արմավիր	1619	3126	4745
Գեղարքունիք	1582	3053	4635
Լոռի	1175	2268	3443
Կոտայք	987	1906	2894
Շիրակ	1076	2077	3153
Սյունիք	1054	2036	3090
Վայոց ձոր	492	951	1443
Տավուշ	629	1214	1843
Ընդամենը	10822	20893	31715

Այսպիսով, ամփոփելով արդյունքները, եզրակացնում ենք, որ միջին խստությամբ գնահատված վարկերի պահանջարկը կազմում է տրամադրված վարկերի 18.3%, իսկ խիստ մոտեցմամբ գնահատված վարկերի պահանջարկը կազմում է 40.4%: Ընդ որում, խիստ մոտեցմամբ գնահատված կարճաժամկետ (2 տարի և պակաս) վարկերի պահանջարկը ներկայումս բավարարված է ամբողջությամբ, իսկ միջին խստությամբ գնահատված կարճաժամկետ վարկերի պահանջարկը բավարարված է կիսով չափ: Այս

արդյունքներն մամրամասն արտացոլված են ստորև ներկայացված աղյուսակում, որտեղ տրված են նաև տվյալներ վարկերի միջին ծավալի վերաբերյալ:

Աղյուսակ 5. Գյուղատնտեսական վարկերի պահանջարկը

	Միջին խստության մոտեցում			Խիստ մոտեցում			Փաստացի
	2 տարի և պակաս	2 տարուց ավելի	ընդամենը	2 տարի և պակաս	2 տարուց ավելի	ընդամենը	
Վարկի պահանջարկ (մլն դրամ)	21144	44809	69955	10822	20893	31715	12813
Վարկի միջին ծավալ (հազար դրամ)	500.2	1284.8	736.1	712.6	1246.7	780.4	846.3
Պահանջարկի փաստացի բավարարվածության աստիճան (%)	51.5	4.3	18.3	100.6	9.2	40.4	

4. ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐԻ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ ՏՐՎԱԾ ԱՅԼ ՀԱՐՑԵՐԻ ԱՍՓՈՓՈՒՄ

1. Գյուղացիական տնտեսությունների փաստացի քանակի վերաբերյալ գյուղապետերի շրջանում իրականացված հարցման արդյունքում պարզվել է, որ հանրապետության մասշտաբով ներկայումս գյուղերում բնակվում է գյուղացիական տնտեսությունների պաշտոնական թվաքանակի 85.1%-ը (աղյուսակ 5): Ըստ մարզերի ամենացածր ցուցանիշը գրանցվել է Լոռվա մարզում (71.2%), իսկ ամենաբարձրը՝ Կոտայքի մարզում (94.0%):

Աղյուսակ 6. Գյուղերում փաստացի առկա գյուղացիական տնտեսությունների տեսակարար կշիռը (%)

Մարզ	Կշիռ
Արագածոտն	90.9%
Արարատ	88.3%
Արմավիր	81.2%
Գեղարքունիք	78.0%
Լոռի	71.2%
Կոտայք	94.0%
Շիրակ	87.8%
Սյունիք	86.9%
Վայոց ձոր	91.6%
Տավուշ	89.6%
Ընդամենը	85.1%

2. Այն հարցին, թե ինչ արժույթով կցանկանային վարկ ստանալ, հարցվողների 88.2%-ը պատասխանել է, որ նախընտրում է ՀՀ դրամը և միայն 8.2%-ն է նախընտրել ԱՄՆ դոլարը:

Աղյուսակ 7. Վարկի նախընտրելի արժույթը

Արժույթը	Կշիռը
ՀՀ դրամ	88.2%
ԱՄՆ դոլար	8.2%
Եվրո	0.2%
միևնույն է	3.4%

Որպես ՀՀ դրամին նախապատվություն տալու հիմնական պատճառ նշվել է դրամի փոխարժեքի կայունությունը (61.1%), ՀՀ դրամի նկատմամբ վստահությունը (13.2%), առևտուրը ՀՀ դրամով կատարելու հանգամանքը (18.4%): Այն հարցվողները, ովքեր նախընտրել են վարկ ստանալ ԱՄՆ դոլարով, հաճախ կամ ընդհանրապես որևէ պատճառ չեն մատնանշել կամ էլ նշել են ոչ այնքան տրամաբանված պատասխաններ: Սակայն, օգոստոսի վերջի դրությամբ գյուղատնտեսությանը տրամադրված վարկերի ընդամենը 30.1%-ն է արտահայտված ՀՀ դրամով, ինչը հակասում է հարցման արդյունքներին կամ էլ կարող է վկայել այն մասին, որ բանկերը, չնայած բնակչության դրամով վարկերի պահանջարկին, այնուհանդերձ, նախընտրում են վարկերը հիմնականում տրամադրել արտարժույթով:

Աղյուսակ 8. Վարկի տրամադրման արժույթի ընտրության պատճառները

Նախընտրության պատճառ	Արժույթ	
	ՀՀ դրամ	ԱՄՆ դոլար
Փոխարժեքը կայուն է	61.1 %	14.7 %
Վատահեղի է	13.2 %	17.6 %
Առևտուրը տվյալ արժույթով է	18.4 %	16.6 %
Դրանք մեր ազգային արժույթն է	3.3 %	-
Տոկոսադրույքներն ավելի ցածր են	-	8.8 %
Այլ	4.0 %	41.3 %
Ընդամենը	100%	100%

3. Աղյուսակ 8-ում բերված են վարկերի տոկոսադրույքների առավելագույն ընդունելի մակարդակներն ըստ միջակայքերի: Պատասխանները կշռվել են ինչպես պատասխանների քանակով, այնպես էլ հարցվողների կողմից գյուղատնտեսական վարկերի նկատմամբ ներկայացված պահանջարկի ծավալներով: Ընդ որում, որպես վարկի պահանջարկ պարզապես վերցվել են գյուղացիների կողմից տրված մեծությունները՝ առանց հաշվի առնելու վերջիններիս վարկունակությունը և գրավի առկայությունը:

Աղյուսակ 9. Վարկի տոկոսադրույթի առավելագույն ընդունելի մակարդակները (%)

Տեսակարար կշիռ՝ կշռված	մինչև 9	9-12	12-15	15-18	18-21	21-24	24-ից ավել	
ըստ պահանջվող վարկի ծավալների	0.9	43.6	11.7	11.3	18.5	13.0	1.0	100
ըստ պատասխանների քանակի	1.0	32.6	14.4	27.0	10.2	13.1	1.7	100

Ըստ աղյուսակի տվյալների՝ առավել մեծ տեսակարար կշիռ է կազմում 9-12% տոկոսադրույքով վարկերի պահանջարկը, սակայն քիչ չէ նաև ավելի բարձր տոկոսադրույքներով վարկերի պահանջարկը: Նշենք նաև, որ ներկայումս Հայգյուղփոխբանկի կողմից տրամադրվող գյուղատնտեսական վարկերի տոկոսադրույքները կազմում են 16-24%՝ կախված տարածաշրջանից:

4. Աղյուսակ 9-ում ըստ մարզերի ներկայացված են հարցվող գյուղացիական տնտեսությունների կողմից գյուղատնտեսական վարկերի ստացման նպատակով տրված դիմումների քանակը և դրանց բավարարման մակարդակը: Հանրապետության տարածքում հարցված 635 տնտեսությունների կողմից ընդհանուր առմամբ ներկայացվել է գյուղատնտեսական վարկի ստացման 487 դիմում, որից բավարարվել է 362-ը կամ դիմումների 74.3%-ը:

Աղյուսակ 10. Գյուղատնտեսական վարկերի ստացման նպատակով տրված դիմումների քանակը և դրանց բավարարման մակարդակը

Մարզեր	Հարցվողների քանակ	Դիմումների քանակ	Բավարարված դիմումների քանակ	Բավարարված դիմումների կշիռ (%)
Արագածոտն	92	115	81	70.4 %
Արարատ	74	62	51	82.3 %
Արմավիր	40	54	41	75.9 %
Գեղարքունիք	85	47	31	66.0 %
Լոռի	67	38	34	89.5 %
Կոտայք	78	30	27	90.0 %
Շիրակ	86	71	44	62.0 %
Սյունիք	36	27	22	81.5 %
Վայոց ձոր	26	5	4	80.0 %
Տավուշ	51	38	27	71.1 %
Ընդամենը	635	487	362	74.3 %

Դիմումների բավարարման առավելագույն մակարդակը գրանցվել է Կոտայքի մարզում (90.0 %), իսկ Շիրակի մարզում բավարարված դիմումների մակարդակը ամենացածրն է՝ (62.0 %): Որպես դիմումների մեթոման հիմնական պատճառ հարցվողների գերակշիռ մասը (76.7%) նշել է գրավի հետ կապված խնդիրները:

5. Աղյուսակ 10-ում ամփոփված են գյուղատնտեսական վարկավորման գործընթացում առկա խոչընդոտների վերաբերյալ հարցին տրված պատասխանները: Որպես գյուղատնտեսական վարկավորման զարգացմանը խոչընդոտող հիմնական պատճառներ հարցվողները մատնանշել են գյուղատնտեսությանը բնորոշ ռիսկի բարձր մակարդակը, բանկերի կողմից ընդունելի գրավի բացակայությունը կամ ոչ բավարար ծավալները, բարձր տոկոսադրույքները և վարկի ստացման գործընթացում առկա բյուրոկրատական քաշքշուկները:

Աղյուսակ 11. Գյուղատնտեսական վարկավորման գործընթացում առկա խոչընդոտները

Խոչընդոտներ	Պատասխանների քանակ	Պատասխանների կշիռ (%)
Ռիսկ	82	30.6
Գրավի բացակայություն	75	28.0
Բարձր տոկոսադրույք	40	14.9
Քաշքշուկ	27	10.1
Կարճ ժամկետներ	15	5.6
Սուծումների մեծ քանակ	6	2.2
Կաշառքի պահանջ	5	1.9
Ոչ բավարար ծավալներ	4	1.5
Այլ	14	5.2
Ընդամենը	268	100.0

6. Գյուղացիական տնտեսությունների 40.9%-ի կողմից պահանջվող վարկի ծավալը չի գերազանցում 500 հազ. դրամը՝ կազմում է վարկային պահանջարկի ընդամենը 4.9%-ը (աղյուսակ 11): Միևնույն ժամանակ, 40 մլն դրամ և ավելի վարկ ցանկացողները չնայած կազմում են պահանջարկ ներկայացրածների 1.4%-ը, սակայն նրանց կողմից պահանջվող վարկերի գումարը կազմում է ընդհանուր վարկային պահանջարկի ավելի քան 35%-ը:

Աղյուսակ 12. Պահանջվող վարկի ծավալը (մլն ՀՀ դրամ)

Պահանջվող վարկի ծավալ	Կշռված ըստ պատասխանների քանակի	Կշռված ըստ պահանջվող վարկի ծավալների
0.5 և պակաս	40.9%	4.9%
0.5-ից 2	27.6%	10.8%
2-ից 5	23.6%	25.8%
5-ից 40	6.5%	23.3%
40 և ավել	1.4%	35.2%
Ընդամենը	100.0%	100.0%

Նշենք նաև, որ որպես վարկի պահանջարկ են ընդունվել գյուղացիների կողմից ներկայացված մեծությունները՝ առանց հաշվի առնելու վերջիններիս վարկունակությունը և գրավի առկայությունը:

7. Պահանջվող վարկերի ժամկետայնությանը վերաբերող տվյալները ներկայացված են աղյուսակ 12-ում: Այսպես՝ հարցվողների 32.5%-ը ցանկություն է հայտնել ստանալ մեկ տարի և պակաս ժամկետայնություն ունեցող գյուղատնտեսական վարկ: Սրանք հիմնականում նախատեսված են գյուղացիական տնտեսության ընթացիկ ծախսերի ֆինանսավորման համար, և տրամաբանական է, որ դրանց ծավալները համեմատաբար փոքր են և կազմում են ընդհանուր վարկային պահանջարկի ընդամենը 9.3%-ը: Մինչդեռ միջինժամկետ և երկարաժամկետ վարկերի մեջ գերակշիռ մաս են կազմում այնպիսի վարկերը, որոնք նպատակաուղղվելու են գոյություն ունեցող տնտեսության ընդլայնմանը, նոր տնտեսության հիմնադրմանը (հիմնականում խաղողի և այլ մրգերի այգիների հիմնում), ինչպես նաև հիմնական միջոցների ձեռքբերմանը (գոմի շինարարություն, գյուղտեխնիկայի գնում):

Համաձայն բանկերի վարկային ներդրումների վերաբերյալ թիվ 6 հաշվետվության՝ սույն թվականի օգոստոսի վերջի դրությամբ գյուղատնտեսության ճյուղին տրամադրված վարկերի ծավալի շուրջ 33%-ի ժամկետայնությունը փոքր է 1 տարուց:

Աղյուսակ 12-ի վերջին սյունակում ներկայացված է հոկտեմբերի վերջի դրությամբ գյուղատնտեսությանը տրամադրված վարկերի ժամկետային բաշխվածության վերաբերյալ վարկային ռեզիստորից ստացված տեղեկատվությունը: Սակայն վարկային ռեզիստորի տվյալները վերաբերում են միայն 1.5 մլն և ավելի ծավալով վարկերին, որոնք կազմում են ընդհանուր գյուղատնտեսական վարկային ներդրումների 60%-ը:

Աղյուսակ 13. Պահանջվող վարկերի ժամկետայնությունը

Ժամկետ	Կշռված ըստ պատասխանների քանակի	Կշռված ըստ պահանջվող վարկի ծավալների	Կշռված ըստ վարկերի փաստացի ծավալների
1 տարի և պակաս	32.5%	9.3%	18.0%
1-ից 2 տարի	35.7%	43.1%	56.4%
2-ից 5 տարի	22.2%	22.1%	19.7%
5 տարուց ավելի	9.6%	25.5%	5.9%
Ընդամենը	100.0%	100.0%	100.0%

8. Հարցման արդյունքներից պարզվեց, որ վարկի պահանջարկ ունեցողների գերակշիռ մասը (64.1%) նպատակ ունի վարկային միջոցներն ուղղել անասնապահության ոլորտ, ընդ որում՝ դրանցից յուրաքանչյուր տասներորդը մտադիր է իրականացնել նաև գոմի շինարարություն:

Աղյուսակ 14. Պահանջվող վարկերի օգտագործման հիմնական ուղղությունները

Վարկի օգտագործման ուղղությունները	Կշռված ըստ պատասխանների քանակի
Անասնապահություն	64.1%
որից՝ գոմի կառուցում	6.0%
Հողագործություն	35.9%
որից՝ գյուղատեխնիկայի ձեռքբերում	3.2%
Ընդամենը	100.0%

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ բանկերի գյուղատնտեսական վարկավորման պայմաններն ավելի շատ մոտ են մեր կողմից կիրառված «խիստ» մոտեցմանը, հարցման արդյունքներից կարելի է ենթադրել, որ կարճաժամկետ գյուղատնտեսական վարկերի պահանջարկը հիմնականում բավարարված է առևտրային բանկերի կողմից: Դա նշանակում է, որ վարկավորման նմանատիպ պայմանների պահպանման դեպքում գյուղատնտեսական վարկերի ծավալների ավելացում արդեն գրեթե հնարավոր չէ: Այսինքն՝ ներկայումս գոյություն ունի գյուղատնտեսական վարկերի ծավալի ավելացման երկու հիմնական ճանապարհ՝

- տրամադրվող վարկերի ժամկետայնության ավելացում,
- գրավի պայմանների թեթևացում:

Հարցման արդյունքներից նաև եզրակացնում ենք, որ թեև օգոստոսի վերջի դրությամբ գյուղատնտեսությանը տրամադրված վարկերի 30%-ը կազմում են դրամային վարկերը, այնուհանդերձ հարցմանը մասնակցած գյուղացիական տնտեսությունների 88%-ը հակված է վարկը ստանալ դրամով և որպես դրամային վարկերի նախընտրության պատճառ մեծամասամբ նշում է դրամի փոխարժեքի կայունությունը:

Ըստ հարցման արդյունքների՝ գյուղացիական տնտեսությունների համար վարկի առավելագույն ընդունելի տոկոսադրույքը 9-12%-է, մինչդեռ Հայգյուղփոխբանկի կողմից տրամադրվող գյուղատնտեսական վարկերի տոկոսադրույքները ներկայումս կազմում են 16-24%:

Գյուղացիական տնտեսությունները հիմնականում ունեն փոքրածավալ վարկերի պահանջարկ: Այսպես. գյուղացիական տնտեսությունների մոտ 40%-ի վարկի նկատմամբ պահանջարկը չի գերազանցում 500 հազար դրամը: Միևնույն ժամանակ, 40 մլն դրամի և ավելի վարկ ցանկացողները չնայած կազմում են պահանջարկ ներկայացրածների 1.4%-ը, սակայն նրանց կողմից պահանջվող վարկերի գումարը կազմում է ընդհանուր վարկային պահանջարկի ավելի քան 35%-ը:

Ինչ վերաբերում է պահանջվող վարկերի ժամկետայնությանը, ապա գյուղացիական տնտեսություններն առավել հակված են վարկեր վերցնել 1-ից 2 տարի ժամկետայնությամբ:

Գյուղատնտեսական վարկավորման զարգացմանը խոչընդոտող հիմնական պատճառներ են՝ գյուղատնտեսությանը բնորոշ ռիսկի բարձր մակարդակը, բանկերի կողմից ընդունելի գրավի բացակայությունը կամ ոչ բավարար ծավալները, բարձր տոկոսադրույքները և վարկի ստացման գործընթացում առկա բյուրոկրատական քաշքշուկները: